

ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ ЖАРАЁНИДА ЯНГИ ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ

Мелибоев Азиз Розақович

**Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Ишлаб чиқариш билан
интеграция ва моддий-техник базани ривожлантириш
бош бошқармаси бошлиғи**

E-mail: aziz.meliboyev@gmail.com

Аннотация: Сўнгги икки йилларда иқтисодийдаги юксалиш одимлари, инвестицион лойиҳалар кўлами, технологик жиҳатдан янги иш ўринларининг яратилиши касб-ҳунар таълими соҳасини тубдан ислоҳ қилиш заруратини туғдирди. Қолаверса, бутун дунё кучайтирилган карантин шароитида яшаётган ҳозирги мураккаб даврда энг асосий муаммо аҳолининг эҳтиёжманд қатламларини қўллаб-қувватлаш, даромад билан таъминлаш бўлиб қолмоқда.

Калит сўзлар: Профессионал таълим, меҳнат бозори, ўрта бўғин кадрлар, “Ҳаёт давомида таълим олиш принципи”, Дуал таълим модели, таълим дастурлари, Таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичи, компетенция.

Кириш

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ёшлар ва хотин-қизлар бандлигини ошириш, уларни даромад манбаи билан таъминлаш, ёшларни замонавий касб эгаллашлари, умумий ўрта таълим муассасаларида касбга йўналтириш ишларини янада жойлантириш ҳамда янги профессионал таълим тизимининг стратегияси, асосий устувор вазифалари белгилаб берилди.

Тизимнинг янги стратегияси моҳияти шуки, профессионал таълим муассасаларида таҳсил оладиган ҳар бир ёш, ҳар бир шахс ҳаётда ўз ўрнини топиши, аввало, ўзи даромад қилиши, шу орқали иқтисодий юксалишга хизмат қилиши, ўз меҳнати билан ҳаёти фаровонлигини таъминлаб, пировард натижада жамият ривожланишига муносиб ҳисса қўшиши лозим.

Бугунги кунда умумтаълим мактаблари 11-синф ўқувчиларининг 25 фоизи олий таълим муассасаларига ўқишга кирса, қолган 75 фоизига касб-ҳунар ўргатиш орқали инсон капиталини ривожлантириш ва келгусида уларни даромад топиш имкониятларини яратиш муҳим аҳамият касб этади.

Меҳнат бозорида ўрта бўғин кадрларга бўлган реал эҳтиёжни аниқлаш такомиллаштирилмоқда ва айнан иш ўринлари учун ўрта бўғин мутахассисларини тайёрлашнинг халқаро тажрибаларга асосланган янги механизмлари жорий этилмоқда.

Бу эса ўз навбатида барча манфаатдор вазирликлар ва идораларнинг тизимли ҳамкорлигини ўрнатиш ва ўрта бўғин мутахассисларини тайёрлашда иштирокини кенгайтириш шунингдек, шахсларни “Ҳаёт давомида таълим олиш принципи” асосида ўқитиш, ҳаётда ўз ўрнини топиб кетишларига кўмак бериш талаб этилади.

Бу жараёнда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги "Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги фармони ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

Фармонга мувофиқ, Ўзбекистонда шаклан ва мазмунан мутлақо янги, узлуксиз профессионал таълим тизими барпо этилиши, мақсад ва вазифаларидан келиб чиқиб 3 та тоифадаги таълим муассасалари тармоғи фаолият кўрсатиши белгиланди.

2020 йил 23 сентябрда Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги қонуни қабул қилинди. Мазкур қонун ҳужжатида таълим тизими, турлари ва шакллари белгилаб берилди.

Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги янги қонуни таълим тизимининг трансформациясининг таъминлаш ва унинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Мазкур қонунда профессионал таълимни алоҳида моддалар билан ёритилганлиги жаҳон меҳнат бозорида ўрта бўғин кадрларга бўлган эҳтиёж доимий мавжудлигидан келиб чиқиб Ўзбекистон шароитида ҳам ўрта бўғин кадрларини тайёрлаш долзарб масала бўлиб қолишини кўрсатмоқда.

Ўрта бўғин мутахассисларини тайёрлаш борасида Австрия, Болгария, Германия, Буюк Британия, Корея Республикаси, Финландия, Саудия Арабистони, Франция, АҚШ ва Канада каби давлатларнинг илғор тажрибалари Ўзбекистон профессионал таълим тизимининг трансформациясини илмий ёндошувлар асосида жорий этишга хизмат қилади.

Жумладан, Германия, Буюк Британияда бошланғич профессионал таълим дастурлари 9, 10-синф битирувчиларига, Корея Республикаси, Финландия, Саудия Арабистонида 9-синф битирувчиларига берилади. Шунингдек, Буюк Британия, Корея Республикаси, Саудия Арабистонида ўқувчилар 9-синфни битирганидан сўнг ўз хоҳишига кўра академик таълимни ёки профессионал таълимни танлаш ҳуқуқига эга бўлади.

Профессионал таълим муассасаларида касб ва мутахассислик эгаллашлари, таълим олиш давомийлиги бошланғич таълим дастурлари бўйича 3 йил (Буюк Британия, Корея Республикаси, Саудия Арабистони), 1-5 йил (Австрия), 2 йил (Франция), 1-3 йил (Германия, Болгария), 3 йил (Италия, ўрта профессионал таълим дастурлари бўйича 3 йил (Латвия), 2-3 йил (Германия, Корея Республикаси), 1-2 йил (Испания), 1-4 йил (Буюк Британия), 1 йил (Бразилия). Ўрта махсус профессионал таълим дастурилари 2 йил (Корея Республикаси), 2-3 йил (АҚШ, Канада, Япония), 2-5 йил (Саудия Арабистони), 2 йил (Бразилия) этиб белгиланган.

Ушбу мамлакатларда бошланғич профессионал таълим ҳамда ўрта профессионал таълим дастурларини тугатган битирувчиларга Ўрта махсус профессионал таълим дастурларида таълим олиш имкониятлари берилади.

Меҳнат бозори талабларига мос кадрларни тайёрлашда таълим жараёнини бевосита амалиёт билан уйғунлаштирилган ҳолда ташкил этиш иш берувчиларнинг эҳтиёжларини қондиришда энг самарали усуллардан бири ҳисобланади. Бу борада Германиянинг Дуаль таълими модели бугунги кунда дунёнинг кўплаб мамлакатларида фойдаланиш бўйича изланишлар олиб борилмоқда.

Хусусан, Германияда "дуал таълим" модели жорий қилинган. Унга мувофиқ ўқувчи ўқишга киришидан олдин иш берувчи билан шартнома тузади. Шартномага

мувофиқ ўқувчи ҳафтада 2 кун таълим муассасида ўқийди 3 кун корхонада ишлайди. Ишлаган даври учун унга иш ҳақи тўланади. Ўқиш тугаганидан сўнг ўқувчи ишини шу корхонада давом эттириши мумкин.

Ушбу модел асосида Ўзбекистон профессионал таълим тизимида дуал таълим принципларини жорий этиш иккита асосий масалаларни ҳал этишга хизмат қилади.

Бу борада Корея Республикасида ҳам яхши тажрибалар жорий этилган бўлиб, 9-синф якунига кўра йирик иш берувчилар танлов эълон қилиб, стипендия ажратиш эвазига қобилиятли ўқувчиларни касбий таълим олишларини рағбатлантиради. Ўқиш якуни бўйича улар мазкур корхоналарда ишни давом эттиришлари мумкин.

Ўқувчиларнинг билимини баҳолаш Мустақил баҳолаш (сертификатлаш) органлари томонидан (Буюк Британия), “дуал таълим” моделида касбий таълимнинг назарий қисми коллежлар, амалий қисми эса махсус комиссия томонидан (Германия), таълим муассасаси қошидаги комиссия томонидан (Япония) баҳоланади

Шу жумладан ҳам Ўзбекистонда мутлақо янги профессионал таълим тизими яратилди ҳамда уч тоифадаги Таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичи (кейинги ўринларда — Халқаро таснифлагич) даражалари билан уйғунлашган янги бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълим тизими ҳамда табақалаштирилган таълим дастурлари жорий этиладиган таълим муассасалари тармоғи ташкил этилсин

Унга кўра, 2020-2021 ўқув йилида профессионал таълим тизимида республика бўйича жами 725 та таълим муассасаси, яъни 339 та касб-ҳунар мактаби, 201 та коллеж ва 185 та техникум фаолияти ташкил этилди.

1-жадвал

2020/2021 ўқув йилида профессионал таълим муассасалари қабул параметрлари

Т/р	Профессионал таълим муассасалари тармоғи	Жами сони	Жами қабул режа	Шундан:		Касблар сони
				Давлат буюртмаси асосида	Тўлов шартнома асосида	
Республика бўйича жами		725	223395	90591	132804	469
1	Касб-ҳунар мактаблари	339	68630	68630	0	128
2	Коллеж	201	81325	12 762	68563	185
3	Техникум	185	73440	9199	64241	156

Манба: Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги маълумотлари

Ушбу профессионал таълим муассасаларида халқаро стандартларга мувофиқлаштирилган таълим дастурлари асосида оилавий бизнес, томорқа бизнеси, қурилиш, хизмат кўрсатиш, чорвачилик, паррандачилик, асаларичилик, балиқчилик каби иқтисодийетимизда муҳим ўрин эгаллаган 200 дан ортиқ касб бўйича кадрлар тайёрланади.

2020/2021 ўқув йилида коллеж ва техникумларга қабул параметрларини биргина Компьютер технологиялари ва информатика йўналиши бўйича таҳлил қиладиган бўлсак жами 6101 та (шундан 688 та давлат буюртмаси ёки 11,3 фоиз) қабул

квоталари белгиланган бўлса 14310 нафар абитуриентлар ўқишга кириш учун ҳужжатлар келиб тушган.

2-жадвал

Профессионал таълим муассасаларига соҳалар кесимида қабул параметрлари ва тушган ҳужжатлар тўғрисида МАЪЛУМОТ

Т/р	Таълим соҳалари номи	Жами		Коллежлар				Техникумлар			
		Қабул режаси	Давлат буюрт-маси	Қабул режаси	Шундан:		Тушган ҳужжатлар сони	Қабул режаси	Шундан:		Тушган ҳужжатлар сони
					Давлат буюртмаси	Тўлов шартнома			Давлат буюрт-маси	Тўлов шартнома	
	Республика бўйича жами	41022	8603	14255	3974	10281	5805	26767	4629	22138	21016
1	Ветеринария	1300	263	80	15	65	65	1220	248	972	1255
2	Компьютер технологиялари ва информатика	6101	688	570	120	450	430	5531	568	4963	5520
3	Қишлоқ хўжалиги	12125	2988	3100	886	2214	1462	9025	2102	6923	5704
4	Ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш тармоқлари	12615	2592	5095	1427	3668	2581	7520	1165	6355	5864
5	Алоқа ва ахборотлаштириш, телекоммуникация технологиялари	466	80	60	10	50	14	406	70	336	526
6	Архитектура ва қурилиш	8415	1992	5350	1516	3834	1253	3065	476	2589	2147

Манба: Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги маълумотлари

Касб-ҳунар мактабларида таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичининг 3-даражасига мос келувчи 2 йиллик таълим дастурлари асосида 9-синф битирувчилари бошланғич профессионал таълим оладилар.

Коллежларда таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичининг 4-даражасига мос келувчи, касбларнинг мураккаблик даражасидан келиб чиқиб 2 йилгача бўлган муддатда ўқитишга мўлжалланган таълим дастурлари асосида аниқ иш ўринларига йўналтирилган ўрта бўғин мутахассислари тайёрланади.

Вазирликлар ва идоралар тизимида фаолият кўрсатадиган ва шу соҳадаги инвестиция лойиҳалари ҳисобига ташкил этилаётган аниқ иш ўрни учун мутахассислар тайёрлайдиган ушбу коллежларга мактабларнинг 11-синф битирувчилари қабул қилинади.

Йирик корхона ва ташкилотлар яратиладиган иш ўринлари учун ўзлари кадрлар тайёрлаш механизмини жорий этиш вазифалари белгиланган.

Техникумларда эса таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичининг 5-даражасига мос келувчи, бакалаврият таълим йўналишлари билан интеграциялашган, кундузги, кечки ва сиртқи таълим шаклларида камида 2 йил

муддатга мўлжалланган таълим дастурлари асосида 11-синфни тугатган ёшлар ўқитилади.

2 йиллик таҳсилдан сўнг битирувчилар олий таълим муассасасида ўқиган касби бўйича суҳбат асосида ўқишга қабул қилиниши таъминланади.

Бу тизим олий маълумот олиш ниятида бўлган кўп сонли мактаб битирувчиларини олий таълим билан қамраб олиш даражасини 2020 йилда камида 25 фоизга ва келгусида 50-60 фоизга етказиш учун хизмат қилади.

Профессионал таълимнинг янги, узлуксиз формати малакали ўрта бўғин мутахассисларини тайёрлаш баробарида жамиятимизда инсон ресурсларини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Шу маънода Ўзбекистонда янги профессионал таълим тизими мамлакат иқтисодиётининг ҳар бир соҳасига, жамиятнинг ҳар бир бўғинига, ҳар бир оила, ҳар бир фуқаро ҳаётига дахлдор йирик ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий воқеадир.

Профессионал таълим тизими ўқитиш шакли, принципларига кўра дунёдаги энг тараққий этган давлатларнинг муваффақият қозонган таълим дастурлари асосида ташкил этилмоқда.

Профессионал таълимда халқаро тажриба асосида таълим сифатини таъминлаш, ёшларда тадбиркорлик кўникмаларини, шахсий компетенцияларни шакллантириш, амалиётга алоҳида урғу бериш, даромад олишга йўналтириш устувор ўрин тутди.

Бунинг учун янги стандартлар, янги ўқитиш методологияси, янги дарслик ва адабиётлар, замонавий инновацион таълим технологиялари ва баҳолаш тизимини жорий этилади.

Таълим тизимининг трансформацияси жараёнида профессионал таълимни ҳар томонлама ривожлантириш меҳнат бозори талаблари асосида малакали ўрта бўғин мутахассисларини тайёрлаш имкониятини оширади. Ушбу жараён давлат ва жамият манфатларига мос келган ҳолда шахсларнинг билим олиш бўйича ҳуқуқларини амалда таъминлаш билан ҳам ажралиб туради.

Хулоса ва таклифлар

Олиб борилган таҳлиллар асосида хулоса қилиб айтиш мумкинки, меҳнат бозоридаги кадрларга бўлган эҳтиёжларни шаклланишида ва иш берувчиларнинг талабларида битирувчининг маълумот даражасига қўшимча равишда битирувчиларда амалий кўникмалар яъни тегишли компетенциялар мавжудлигига ишон хосил қилиш учун ҳар томонлама пухта ўйланган таълим тизимини яратишни тақозо этади.

Халқаро таълим тизими билан Ўзбекистон таълим тизимини ўзаро уйғунлашувини таъминлаш орқали битирувчиларнинг малакаларини халқаро меҳнат бозорида ҳам тан олинишига олиб келади.

Таълим тизими трансформацияси жараёнида янги профессионал таълим тизиминг ўрни ва аҳамиятини ошириш учун қўйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади.

1. Профессионал таълим тизимини меҳнат бозоридаги улуши юқори эканлигидан келиб чиқиб олий маълумот талаб этилмайдиган иш ўринларига мазкур янги тизимда кадрлар тайёрлашни босқичма-босқич ошириб бориш.

2. Профессионал таълим тизимини халқаро таълим тизими илғор тажрибаларидан келиб чиқиб такомиллаштириб бориш чораларини белгилаш ва амалга оширишда давлат ҳамда иш берувчиларнинг иштирокини кенгайтириш.

3. Халқаро миқёсидаги ўрта бўғин кадрларига бўлган эҳтиёжни қондириш ва меҳнат ресурслари экспортида Ўзбекистон улушини янада кенгайтириш учун профессионал таълим ва халқаро меҳнат бозоридаги иш берувчиларнинг тўғри ҳамкорлигини ривожлантириш.

4. Ички меҳнат бозорининг устувор йўналишларидан келиб чиққан ҳолда айрим касблар ва мутахассисликлар бўйича ўрта бўғин кадрларини тайёрлашда давлат буюртмасининг ошириш;

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги Қонуни

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2019 йил 6 сентябрдаги ПФ-5812-сон Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси// Халқ сўзи, 2020 йил 24 январь.

4. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи 2020 йил 30 сентябрь.

5. <http://www.lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг қонунчилик ҳужжатлари сайти.

6. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти: назария ва амалиёт. Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган 3-нашри. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “FAN” нашриёт давлат корхонаси, 2019. – 140-б.

7. Абдурахмонов Қ.Х. Инсон тараққиёти. Дарслик. – Т.: «Fan va texnologiya», 2013 йил. - 476 б.

8. Международная стандартная классификация образования (МСКО-2011) // <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/iscled-2011-ru.pdf>

9. <http://www.edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг сайти